

Dr. Desanka Nikolić

ULOGA TRADICIJSKE NOŠNJE U SAVREMENOM ŽIVOTU CRNOGORSKIH KOLONISTA U VOJVODINI

- Istraživanja u Bačkom Dobrom Polju -

Tradicijsku nošnju u savremenom životu Crnogoraca kolonizovanih u Vojvodini posmatramo na osnovu etnografske građe saкупljene u Bačkom Dobrom Polju tokom 1976. i 1977. godine, u okviru jednog šireg monografskog istraživanja u organizaciji Etnografskog instituta SANU. Podaci o nošnji, koji će se koristiti u ovom radu, predstavljaju deo bogatog etnološkog materijala o crnogorskim kolonistima ovoga naselja.

Bačko Dobro Polje se nalazi u srednjoj Bačkoj, na putu Novi Sad-Vrbas. U prošlosti je bilo naseljeno pretežno Nemcima, a od 1945. godine odlaskom nemačkih porodica, umnogome je izmenilo svoju etničku fizionomiju, jer je obnovljeno novim stanovnicima iz skoro cele zemlje, među kojima je najviše Crnogoraca. Iseleljeničke oblasti ovih pridošlica su planina i župa Piva i Durmitor. 1)

Danas Bačko Dobro Polje ima približno 4000 stanovnika (sa oko 1300 zaposlenih u samom mestu i približno 500 u Vrbasu i Novom Sadu) a ubraja se u napredno poljoprivredno naselje, čijem uzdizanju umnogome doprinosi postojanje poljoprivrednog dobra "Jedinstvo", koje raspolaze plodnim zemljištem, mehanizovanom proizvodnjom i kvalifikovanim kadrovima.

Uporedo sa socijalističkim preobražavanjem ovoga naselja mnogo šta se od kolonizacije do danas izmenilo i u načinu života njegovih stanovnika. Privredni, društveni i kulturni razvitak Bačkog Dobrog Polja, naročito u poslednjih desetak godina, pogoduje osavremenjavanju njegove populacije i unošenju gradskih uzora, pa bi se moglo konstatovati da ovo mesto ne zaostaje za ostalim razvijenijim seoskim naseljima Vojvodine.

I u vezi sa odevanjem može se zapaziti da stanovnici Bačkog Dobrog Polja, posmatrano u celini, slede modu vremena, naravno prilagođenu pojedinim generacijama. Nekoliko tekstilnih predavnica u samom mestu i neposredna blizina Vrbasa, grada na koji su ovi ljudi upućeni i kao središtu za zapošljavanje i školovanje, a i snabdevanje, doprinosi da konfekcijska i metražna tekstilna roba, potrebna savremenom potrošaču, svakodnevno pristiže u naselje.

Međutim, i pored izvesne uniformnosti, koju pruža odevna slika ovog naprednog vojvođanskog mesta, naša ispitivanja su otkrila i elemente narodnog odevanja. Mada ekspanzijom gradske odeće potisnuti u drugi plan, ono i dalje egzistira, pokazujući čak i tendenciju za obnavljanjem.

U ovom kraćem prilogu pokušaćemo, da na osnovu naših istraživanja, iznademo osnovne faktore koji doprinose da se među crnogorskim doseljenicima nošnja ne samo održi već i da se pojača interes za njom, zatim ćemo prikazati njene nosioce, prilike kada se nosi i osnovne tipske odlike, da bismo, bar unekoliko, ustanovi-

vili mesto i ulogu koju ona ima danas u životu crnogorskih stanovnika ovoga naselja.

Kada su pre 30 godina stanovnici Pive i Durmitora na pustili svoja porušena ognjišta i krenuli u nepoznati kraj, svako je poneo onoliko tekstilnih predmeta koliko mu se tada zateklo. Stariji Bačkopoljci se sećaju da su to bili: tkani vuneni prekrivači ("velenci"), ili "guberi", zatim ponjave i "vrcule", koji su im i te kako korisno poslužili u poznim jesenjim danima mučnog putovanja do odredišnog mesta. Neke žene su u svojim venčanim sanducima uspele da ponesu i po koji skuplji komad nošnje, omiljenu košulju, "svilenicu" ("svilenac"), oko vrata ukrašenu vezom, tzv. "ošvicama" ili, pak, suknju, "kotulu", a ređe i "dolaktenik", gornji deo nošnje od crvenog pliša, ukrašen zlatovezom. Kod većine žena mogao se naći i "vel", kako Crnogorke nazivaju oveću maramu od crne prozračne tkanine. Poneka nije zaboravila ni pribor za obradu vune, preslicu, družicu i vreteno, jer se od tih predmeta dotada nije ni rastavljala. Koristila ih je i posle preseljenja u Vojvodinu, kao i razboj, koji joj je u posleratnoj oskudici takođe bio potreban. 2)

I muškarci su pošli u Vojvodinu u domaćoj sukненоj odeći, kakvu su nosili pred seobu 1945/47. godine, donekle dopunjenu delovima uniformi dobijenih od svojih sinova ili očeva, tada pripadnika Jigoslóvenske armije. 3)

Osnovnu vrstu i muške i ženske obuće u to vreme su činili opanci. O njima crnogorski stanovnici Bačkog Dobrog Polja i danas najradije govore. Mnogi od njih su viđni i da ih sami naprave od svinjske ili goveđe kože sa oputom od jaretine. Ove opanke, "oputnjake", nosili su i po preseljenju u Bačku, uporedo sa novijim gumenim opancima. 4)

Znači da se primena tradicionalnog odevanja među crnogorskim stanovništvom ovoga naselja u početku može objasniti praktičnom potrebom, pri čemu su, u nedostatku novije odeće, vladali zakoni nasleđenih navika lokalnog odevanja u krajevima iz kojih su kolonisti pristizali. U to vreme nije bilo uslova za ispoljavanje svečane, tj. obredne funkcije narodne nošnje, pa je ona tada predstavljala, uglavnom pasivni deo imovine pojedinaca.

Od perioda kolonizacije Crnogoraca u Bačko Dobro Polje do danas stanovništvo ovoga naselja prošlo je, istina uz pomoć društvene zajednice, kroz veoma složen, a u početku i dramatičan proces mnogostrukog prilagođavanja novoj sredini. Sve te adaptacione faze odrazile su se i na način odevanja.

Rezultati dosadašnjih ispitivanja crnogorskih kolonista u Vojvodini pokazali su da su pridošlice, uglavnom, prebrodile svoje biološko prilagođavanje novim prirodnim uslovima života, a moglo bi se reći da je završeno i adaptiranje uslovima privredivanja u novom kraju, s čim u vezi je i profesionalno prilagođavanje novoj društvenoj sredini. 5)

U procesu kulturnog prilagođavanja vojvodanskih Crnogoraca može se zapaziti da je najpre došlo do usvajanja zatečenih materijalnih tekovina nove sredine, a donekle se većinu i pri

hvatanje njenih duhovnih vrednosti, naročito kod mlađeg sveta. U pogledu odevanja, žene se nešto prijenčivije. Tako, na primer, više crnogorskih domaćica u radu oko kuće koriste tzv. "sepe", laganu, beklanu, tekstilom podšivenu obuću, koje su, kako same kažu, naučile da izrađuju "od meštanki". 6) No, većini, ipak, kao uzor za kulturno saživljavanje služe gradski standardi života, tj. gradska kultura.

U vezi sa etničkim prilagodavanjem crnogorskih kolonista novom kraju, rekli bismo da je veoma složeno i da još traje, naročito imajući u vidu prve generacije doseljenika. Među Crnogorcima aktivno komuniciraju (kroz međususedske, radne i bračne odnose) sa ostalim grupama doseljenika, najčešće iz Bosne, a i sa malobrojnijim zatečenim Nemcima, Mađarima, Srbima i dr, ipak se oni, iako danas nisu više najbrojniji u naselju, po mnogo čemu ističu kao osobena etnopsihološka celina. Ima više razloga za ovu pojavu, a po našem mišljenju je najbitnije sledeće: 1. - dolazili su iz matičnih sela, koja nisu međusobno udaljena, i to u većim porodičnim skupinama, i 2. - naselili su se u relativno kratkom vremenskom intervalu na teritoriju, na kojoj nisu zatekli brojnije starosedelačko stanovništvo. Isto tako imajući u vidu da je za bliže međuetničke odnose kolonista i ostalog stanovništva značajna i njihova međusobna srodnost u folklornim tradicijama. U našem slučaju bi se to samo unekoliko moglo potvrditi, s obzirom na bosanske doseljenike, takođe dinarskog porekla, ali ne i za zatečeno vojvođansko stanovništvo.

Ovi, a i mnogi drugi faktori, uslovljavaju da bačkopoljski Crnogorci, koji su, u podizanju svojih domaćinstava, školovanju dece i drugim vidovima emancipovanja pokazali mnogo prednosti i sposobnosti, još uvek čvrsto vezani za tradicije svojih rodničkih sela. U skoro svim crnogorskim porodicama koje smo obišli mogli smo da uočimo njihovo živo kontaktiranje sa rodbinom iz starog zavičaja, uz međusobno davanje, ali kroz sve što su nam o starom kraju govorili provejavala je nekakva seta. To se ne bi moglo identifikovati sa nostalgijom i žaljenjem za nečim što je tamo bilo bolje nego ovde, ali nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da oni mnoge elemente iz svoje etničke prošlosti i narodnog stvaralaštva pamte i pothranjuju, težeći da se nešto prenese i u novi zavičaj. Kako bismo inače mogli da objasnimo dalje negovanje guslarske i epske tradicije, čak i kod mladih, i starinske igre, a posebno podržavanje tradicijske nošnje, na koju se ovaj svet veoma blagonaklono gleda kao na osnovno obeležje i tekovinu crnogorske narodne kulture.

Što se tiče današnjeg stanja i upotrebe tradicijske nošnje u Bačkom Dobrom Polju, imajući u vidu da je reč o naprednom naselju, razumljivo je da smo njenu svakodnevnu primenu mogli da konstatujemo u sasvim suženom obimu, jer se, uglavnom, svodi na pokrivala glave. To su kod žena crne marame, dvostruko presavijene u trougao i svezane na potiljku, po kojima se Crnogorke na ulicama lako raspoznaju među ostalim stanovnicima naselja, a kod muškaraca crnogorske kape. Neki bačkopoljski Crnogorci imaju i po dve ovakve kape: jednu stariju za svaki dan, a drugu noviju za praznik. Pojedini ispitani stanovnici ne rastaju se od kape ni u

kući, u šta smo se uverili u većini crnogorskih porodica, koje smo posetili a čiji su članovi stari oko 80 godina. 7)

Da bi došli do ove kape, bačkopoljski Crnogorci u poslednje vreme nisu upućeni samo na Crnu Goru, već je mogu nabavljati u susednom Vrbasu, Kuli ili Beogradu. 8)

Osim ovog praktičnog momenta, značajnog za dalje održavanja crnogorske kape u ovom naselju, još potpunije tumačenje njenog rasprostranjenja u celoj Vojvodini trebalo bi potražiti i u narodnom shvatanju da je kapa uopšte znak časti i dostojanstva onoga koji je nosi. 9) Nešto od tih verovanja, o kojima ima pomena i u Gorskom Vijencu, zadržalo se, po svoj prilici, i među Crnogorcima Bačkog Dobrog Polja. Možda će najadekvatnije objašnjenje za nošenje crnogorske kape i izvan Crne Gore, gde god ima Crnogoraca, pružiti jedan od njenih vlasnika. Na pitanje zašto je nosi, odgovorio je: "Naša tradicija je da se narodno odijelo čuva kao ponos crnogorski, pa zato i ja nosim crnogorsku kapu." 10)

Osim svakodnevne upotrebe pomenutih pokrivala glave, zabeležili smo da se nošnja, o kojoj se u ovom naselju govori s pijetetom i posebnim isticanjem onoga koji je poseduje, više koristi za svečane prilike u samom mestu ili, pak, za obrede u porodici. Građa nam pokazuje da bačkopoljski Crnogorci oblače svoju ili pozajmljenu nošnju kada je u pitanju neka društvena svetkovina, ali i kada treba otići na venčanje, krštenje, ili drugu sličnu posetu rođaku i prijatelju. Stari Pero Kosanić nam je pričao da je, osim kape, imao i džemadan, ali se, kako on kaže "razdro" dajući ga za svadbe. Ovdje je reč o oblačenju starog svata u narodnu nošnju kao trag starinske crnogorske svadbe, koja se u Bačkom Dobrom Polju održala u mnogome zahvaljujući aktivnoj ulozi staroga svata.

I sedamdesetogodišnjak Mirko Bogdanović svoju nošnju oblači kada ide u svatove ili na javne proslave. Ovu nošnju obukao je i 1975. godine, prilikom proslavljanja 30-godišnjice kolonizovanja Crnogoraca u Bačkom Dobrom Polju. On je nošnju pozajmljivao i guslaru Rajku Miličeviću da se u njoj fotografiše za naslovnu stranu svoje guslarske ploče. 11)

Prema dosadašnjim istraživanjima moglo bi se konstatovati da je tradicijska nošnja u ovom naselju svoju obrednu funkciju najbolje zadržala u ritualu oblačenja neveste, a i prilikom sahranjivanja. Pri tome se, unekoliko, može pratiti kontinuitet sa negdašnjim običajima ove vrste u starom kraju.

Prema rečima bačkopoljskih Crnogorki, ranije je u Pi vi bio običaj da svečano, kupovno ruho (svilenica, jaketa, svitni zubun) budućoj snahi daruje svekrva, a devojka ga je prvi put oblačila na dan svoje svadbe. 12) Kasnije je to odelo čuvala samo za ređe prilike, pa bi je u njemu i sahranili. Nešto slično smo zabeležili i u Bačkom Dobrom Polju. Mada su ratni vihor i preseľjenje u novu sredinu unekoliko oslabili niti tradicije, ipak je nisu sasvim prekinuli. Navodimo primer Jovanke Tadić, čiji je su-prug, uoči venčanja, pre petnaestak godina, umesto svoje majke, sam nabavio, tj. pozajmio nošnju za svoju nevestu. Na njenu savremenu, kratko potiššanu kosu starije žene su uplele dodatne ple-

tenice i uz "vel" je očešljale po starinskom običaju. Ovi podaci su utoliko vredniji među današnjim, vojvođanskim Pivljanima i Durmitorcima, jer su takve pojave gotovo iščezle u zemlji matici. 13)

Drugi podatak se odnosi na sahranjivanje žena u nošnjama. Takav primer smo zabeležili u kući Mija Jovovića, iz Župe Pive. On je svoju ženu 1975. godine sahranio u košulji, svilenici i u dolakteniku. Oblačile su je posestrime, tužeći pri tom, što je, uz lelekanje i danas veoma zastupljeno među svim kolonizovanim porodicama rodom iz Pive i Durmitora.

Imamo jedan zanimljiv zapis koji govori da se pojam o nevestinskoj nošnji ne gasi ni među mlađim naraštajem bačkopoljskih Crnogoraca. Jedna buduća nevesta, na dan svojih zaruka, rado je obukla "svitni zubun", dugu gornju zelenu haljinu bez rukava, po ivici optočenu zlatovezom, pa se čak u tom delu nošnje i fotografisala, kako sama tvrdi "za uspomenu na taj dan". 14)

Sa nekoliko reči ćemo se zadržati i na tipskim odlikama nošnje bačkopoljskih Crnogoraca. Već na prvi pogled je uočljivo da se ona ne može vezati isključivo za Pivu i Durmitor. Osim jednog primerka čakšira od "sigavog" domaćeg sukna, koje smo ubrojili u svakodnevni deo seoske nošnje Durmitoraca, svi ostali odeveni predmeti o kojima je reč u radu, ubrajaju se u svečano crnogorsko ruho, najbližije poreklom zetskoj nošnji. Godine 1878. kad su Piva i Durmitor pripali kneževini Crnoj Gori ovo je odelo prihvaćeno kao zvanična crnogorska nošnja. 15) To je ona dekorativna odoba u trikolori, ovekovečena na portretima crnogorskih "glavara" i ostalog višeg sloja crnogorskog plemenskog društva. Takvu odeću je do 1910. godine nosio komandni kadar vojske kneza Nikole, otkada je zamenjena uniformom evropskoga kroja. 16) Postupno je zahvatila i seosku sredinu, da bi u naše vreme prešla granice uže postojbine i proširila se u Vojvodini, gde god žive veće skupine stanovnika iz Crne Gore.

Visoka cena za ovu skupocenu nošnju nije često i u svim krajevima ni ranije crnogorskom stočaru predstavljala prepreku da je nabavi, pa ni današnjem Crnogorcu naseljenom u Vojvodini. Za te ljude je mnogo važnije da ta nošnja bude što bliža onoj, kakvu su nosili perjanici kneza Nikole. O tome nas je obavestio i jedan od njenih vlasnika iz Bačkog Dobroga Polja, koji ju je, pre više od dvadeset godina, poručio kod jednog titogradskog zanatlije. Da bi što više odgovarala oficijelnom crnogorskom odelu, dopunio ju je revolverom tipa gaser ("liver gasarovac"), kojima su svojevremeno bili naoružani i crnogorski oficiri. 17)

Ako bismo ovo sapsštenje sveli na nekoliko bitnijih konstatacija mogli bismo istaći sledeće.

Dosadašnja istraživanja Crnogoraca u Bačkom Dobrom Polju ukazuju da tradicijska nošnja nije iščezla. Prema našim podacima, uslovljavaju je, uglavnom, narodnosno-psihološki faktori, koji, u novoj etnički heterogenoj i u svemu drugačijoj sredini od matične, prerastaju u osećanje samoočuvanja i samosvesti o etničkoj pripadnosti.

Samim tim, nošnja crnogorske populacije u ovom nasel-

lju pokazuje specifični razvojni put u odnosu na stari zavičaj. S obzirom na izmenjeni način života i zanimanja, kao i društveni prosperitet, njena uloga među vojvođanskim Crnogorcima nije više praktična (osim kape), već reprezentativna. To nije više seosko odevanje lokalnih oblasti odakle su stanovnici doseljeni, već odevanje koje ima regionalno širi karakter, a kulturno-istorijski dublji značaj.

Karakteristično je da su tradicijskom odevanju privrženije prve i treće generacije. Stariji bačkopoljski Crnogorci u njemu vide deo svoje mladosti, svoju nacionalnu prošlost i zavičajnu tradiciju. Ponašanje mladih naraštaja prema nošnji moglo bi se tumačiti dvojako: s jedne strane, još uvek sačuvanim patrijarhalnim moralnim načelima, koja vladaju u odnosima mladih prema starijima, a, s druge strane, univerzalnošću savremenog odevanja, u kome uz "blu džins" modu, sve više maha uzima i "folk" moda. Kako mladi svuda prvi prihvataju nove modne talase u odevanju, utoliko pre su u Vojvodini, oduvek otvorenoj uticajima spoljnog sveta, dobro upućeni i u najnovija modna strujanja. U tom smislu i crnogorska nošnja stvara široke mogućnosti, kako linijom i krojem svojih haljetaka, tako i dekorativnošću.

Danas nam je teško da predvidimo kakva će biti dalja sudbina tradicijske nošnje, ne samo u Bačkom Dobrom Polju nego i u drugim seoskim naseljima u Vojvodini, gde god ima Crnogoraca. Ne možemo da tvrdimo ni da će je sa starijom generacijom nestati, jer ni među mladima nema tendencija za potpunim napuštanjem.

Verujemo da se u etnički šarolikoj Vojvodini, u kojoj društvo stvara uslove za nesmetano ispoljavanje i negovanje narodnosnih tradicija svih njenih žitelja, pa i Crnogoraca, neće još dugo ugasiti, a u kojim vidovima će se zadržati i dalje razvijati, pokazaće kasnija istraživanja.

N A P O M E N E

1. O. B l a g o j e v i ć, Piva, SANU Posebna izdanja knj. CDXLIII, Odeljenje društvenih nauka knj. 69, Beograd 1971, s. 601.
2. Prema informacijama Miluša Srdanovića, iz Žabljaka, stare 72 godine i Ljubice Žarković iz Planine Pive, stare 76 godina.
3. S. T o m i ć, Piva i Pivljani, SEZb kn. LIX, Naselja i poreklo stanovništva knj. 31, Beograd 1949, s. 437; informacije pružili Radoslav Radović, iz Planine Pive, star 67 godina, i Mileta Bajagić iz Župe Pive, star 80 godina.
4. Opanke "oputnjake" izrađivali su na taj način što su kožu zaklane životinje najpre sušili, zatim je nožem isecali na trake i kiselili u vodi, posle čega su krojili prema nozi. Oko rubova tih traka probijali su ("kresali") rupice za provlačenje opute. Oputu su pripremali od osušene, obrijane i skrojene jare tine, koju su kiselili i "sukali na dužicu", tj. od nje su pravili uzice, potom su je iznosili na mraz da izbeli. Ovim uskim trakama su pričvršćivali oputu za nogu. - Prema saopštenjima Milete Bajagića, Ružice Srdanović i Mirka Bogdanovića.
5. D. K o s t i ć, Agrarna reforma i promene u životu posleratnih kolonista u Vojvodini, Stanovništvo 3, Beograd 1967, s.167-174.
6. Po rečima Milene Zeković, rođene Malović, stare 62 godine.
7. Reč je o porodicama: Petra Kosanića, iz Župe Pive, starog 83 godine; Minka Bogdanovića, Boža Tomića, iz Uskoka, starog 80 godina, i Spasoja Pekovića, iz Drobnjaka, starog 84 godine.
8. Saopštio Petar Kosanić.
9. Poznato je da je Čajkanović pisao o tome da je narod pripisivao kapi i natprirodne osobine. Da bi to dokazao uimao je za primer Crnu Goru, u kojoj se veruje u magičnu noć kape. Jer, kako je mislio ovaj pisac, kapa, po narodnom shvatanju "ponoćkađ zamenjuje čoveka", služeći kao njegov ekvivalent". - V. Č a j k a n o v i ć, Mit i religija u Srba, Beograd 1973, s.161.
10. Izjavio Petar Kosanić.
11. U ovom naselju je negovanje guslarske tradicije veoma naglašeno i to kod omladine, koja se školuje ili je u radnom odnosu. Prema našim zapažanjima, usavršavanje u guslanju se obavlja češćim slušanjem gramofonskih ploča starijih guslara.
12. Prema istraživanjima P. Vlahovića u naselju Crna Gora, na Durmitoru nevestinska noćnja se obavlja po dogovoru između momkove i devojčine porodice; V. V l a h o v i ć, "Kako etničko-antropološke karakteristike sela Crna Gora na Durmitoru, ilac-nih "šćegorštvo" naroda na Cetinju II knjiga, Beograd 1965, s. 112.
13. V. V l a h o v i ć, op. cit, s. 156.
14. Reč je o saski Vasilava Radović, rođenog 1874. godine, čijas najed. "šćegorštvo".

15. M. G u š i ć - H e n e b e r g, Etnografski prikaz Pive i Drob-
njaka, Narodna starina IX, sv. 22, Zagreb 1930, s. 200.
16. R. D r a g i ć e v i ć, Crnogorski grbovi, Glasnik Etnograf-
skog muzeja na Cetinju, knj. I, Cetinje 1961, s. 106.
17. Prema rečima Mirka Bogdanovića, vlasnika kompleta crnogorske
nošnje i pomenutog oružja.